

УДК 330.341.4:332.14

Б. В. Дергалюк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-8791-9121

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.19.12

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

B. Dergaliuk,

Candidate of economic sciences, Associate professor, Associate professor of economics and entrepreneurship department, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

EVOLUTION OF STATE REGULATION THEORIES OF STRUCTURAL DISORDERS IN ECONOMY

У статті досліджено еволюцію теорій державного регулювання структурних зрушень в економіці. Серед еволюцій теорій державного регулювання структурних зрушень важливу роль відіграє меркантилістська теорія, відповідно до якої ключовими структурними елементами економіки є зовнішня торгівля як джерело накопичення багатства. Водночас регуляторні механізми держави були орієнтовані на його акумуляцію. Наступним етапом еволюції стала фізіократична теорія, якою передбачалося надання домінуючої ролі у структурі національного господарства сільському господарству. Так, були здійснені перші спроби формування більш повного уявлення про економічну природу взаємодій різних секторів економіки як цілісної системи. У рамках класичної парадигми було вперше сформульовано економічні закони та виділено фактори впливу на середовище функціонування та безпосередньо структуру національної економічної системи. В межах марксистської парадигми було ґрунтовно досліджено причинно-наслідкові зв'язки появи структурних перетворень у соціальних та відтворювальних пропорціях економіки. В рамках неокласичної парадигми порушувалися питання досягнення ринкової рівноваги і була розроблена відповідна теорія, якою визначалося, що ключова роль у збалансуванні ринкових структур належить ринковому механізму. Базовим положенням кейнсіанської парадигми було визнання необхідності здійснення регуляторного впливу держави на ключові структурні пропорції економіки. Кейнсіанці заклали теоретичну основу до появи проактивного підходу у формуванні державної політики щодо регулювання структурних трансформацій, яка базується на постійному моніторингу, контролі та цільовому спрямуванню змін пропорцій національної економіки.

This article explores the theories' evolution of structural changes state regulation in the economy. Among the theories of state regulation of structural shifts, the mercantilist theory plays an important role, according to which a key structural element of the economy is foreign trade as a source of wealth accumulation. At the same time, the regulatory mechanisms of the state focused on its accumulation. The next stage of evolution was the physiocratic theory, which provided for a dominant role in the structure of the national economy for agriculture, which was considered a source of wealth and stable development of the state. The first attempts were made to form a more complete picture of the economic nature of the interactions of different sectors of the economy as a coherent system. It was found that the transition to the classical paradigm was an important stage in the development of economic science, the founders of which developed a number of theories that provided practical recommendations for modifying the structure of the economy in accordance with the peculiarities of its production orientation. At the same time, within this paradigm, economic laws were first formulated and factors of influence on the environment of functioning and directly the structure of the national economic system were identified. Within the Marxist paradigm was thoroughly investigated causal relationship to structural reforms in social and economic proportions of reproduction. The question of achieving market equilibrium in the neoclassical paradigm was raised and the corresponding theory was developed, which determined that the key role in balancing market structures belongs to a market mechanism, which, according to the neoclassicists, based on competition and free market pricing, should ensure optimal allocation and developing an effective model for attracting economic resources. The basic point of the Keynesian paradigm was the recognition of the need to exert regulatory influence on the key structural proportions of the economy. Keynesians laid the theoretical foundation to the emergence of a proactive approach in policy on the regulation of structural transformations based on continuous monitoring, control and earmarking change the proportions of the national economy.

Ключові слова: структурні зрушення, еволюція економічних теорій, державне регулювання структурних зрушень, еволюції теорій державного регулювання структурних зрушень.

Key words: structural changes, the evolution of economic theories, government regulation of structural changes, evolution theories of state regulation of structural changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному розумінні поняття державного регулювання структурних зрушень представляє собою комплексну політику, яка вклю-

чає в себе низку цілей та напрямків, підкріплених відповідними інструментами їх реалізації згідно з встановленими нормативними обмеженнями та прийнятою економічною моделлю

з метою забезпечення збалансованих пропорцій структури національного господарства та стимулювання їх якісних змін відповідно до пріоритетних напрямів економічного зростання.

Необхідність у проведенні структурної політики диктується наявністю так званих "провалів" ринку (market failures) або нездатністю ринку ефективно вирішувати структурні дисбаланси національної економіки. Також потребують активного державного захисту новостворені високотехнологічні галузі, оскільки несприятливі стартові умови роблять їх неконкурентними на світовому ринку [1, с. 84].

Сучасний світовий досвід свідчить про відхід розвинених економік від концепції, яка існувала в середині ХХ ст. і декларувала необхідність покладатися на ринкове балансування розміщення продуктивних сил і трудової міграції. Як мінімум протягом останніх двадцяти років структурна політика, її наукове обґрунтування, практичні механізми, інститути і регламентування зазнали значної еволюції [2, с. 97].

Семантика поняття "еволюція" обумовлює використання даного терміну з метою розгляду об'єкту дослідження у його історичному розвитку: з моменту формування передумов, його появи, закінчуючи поточним станом. Водночас слід розуміти, що попри відсутність напрацьованого науковим середовищем поняття "структурне зрушення" та "структурна політика" у часи зародження економіки як самостійної науки, власне структура економіки, структурні пропорції та їх зміни залишалися важливим напрямком державного управління впродовж усього періоду історії, незважаючи на нестачу їх якісної наукової концептуалізації.

Саме тому розгляд питання еволюції наукових підходів та державницьких практик щодо державного регулювання структурних трансформацій потребує його розгляду у прямому зв'язку із домінуючою парадигмою економічних відносин окремого періоду історії. Далі пропонуємо виділити ключові парадигми економічної науки у розрізі сформованих ними наукових підходів до регуляції структурних перетворень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Одним із актуальних напрямів дослідження, який протягом багатьох років представлений жвавим дискурсом серед української наукової спільноти, є питання структурної політи-

ки, а саме теоретичні аспекти дефініції понять, класифікації інструментарію державного регулювання структурних змін, аналізу динаміки структурних перетворень вітчизняної економіки і перспективних напрямів її реформування. Вагомий внесок у розвиток досліджень структурних зрушень національної економіки у якості окремого напрямку вітчизняної економічної науки здійснили такі вчені: Ю. Бажал, В. Вергун, О. Другов, Н. Карачина, Б. Кваснюк, О. Крихтін, І. Скворцов, А. Прошаликіна, В. Медвідь, О. Тофанюк, Н. Шпак, Ю. Яременко.

Однак, попри потужний теоретичний базис досліджень структури економіки та структурних зрушень як таких, більш докладного опрацювання та теоретичного висвітлення потребує питання ретроспективного аналізу еволюції теорій державного регулювання структурних зрушень як основи для здійснення подальших досліджень щодо ідентифікації наявних передумов до парадигмальних здвигів у сучасних наукових уявленнях та їх економічній спрямованості.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження еволюційного становлення теорій державного регулювання структурних зрушень в економіці. Для вирішення поставленої мети було з'ясовано ключові парадигми як складові історико-еволюційного процесу розвитку структурного регулювання економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією із перших найбільш вагомих спроб узагальнення економічних уявлень щодо структури та механізму функціонування економічної системи вважається меркантилістська парадигма. Такою парадигмою визначалося, що ключовим структурним елементом економіки є зовнішня торгівля як джерело накопичення багатства. Водночас регуляторні механізми держави були орієнтовані на його акумуляцію. Обмежуючим фактором у рамках даної парадигми слугувала відсутність сформованого інструментарію та відповідних методологічних напрацювань щодо реалізації її ключових засад.

Наступним етапом еволюції стала фізіократична парадигма, якою передбачалося надання домінуючої ролі у структурі національного господарства сільському господарству, що вважалося джерелом багатства та стабільного розвитку держави. Так, були здійснені перші спроби формування більш повного уявлення

про економічну природу взаємодій різних секторів економіки як цілісної системи.

Важливим етапом розвитку економічної науки став перехід до класичної парадигми, фундаторами якої було розроблено ряд теорій (теорія відносних переваг, теорія порівняльних переваг), якими надавалися практичні рекомендації щодо модифікації структури економіки у відповідності до особливостей її виробничої орієнтації. У рамках цієї парадигми було вперше сформульовано економічні закони та виділено фактори впливу на середовище функціонування та безпосередньо структуру національної економічної системи.

Значний вплив на історичний, політичний та культурний розвиток багатьох країн здійснив перехід до марксистської парадигми, зміст якої заклали основи для формування сучасної економічної теорії, особливо стосовно питань виявлення економічної природи грошей, вартості, капіталу, праці та заробітної плати. В рамках даної парадигми було ґрунтовно досліджено причинно-наслідкові зв'язки появи структурних перетворень у соціальних та відтворювальних пропорціях економіки. Однак детермінація ролі держави у рамках даної парадигми є вкрай неоднозначною.

З одного боку, держава визнавалася апаратом насильства, засобом експлуатації найманих працівників, з іншого — надкласовою інституцією, яка в умовах переходу до справедливого економічного устрою здійснить тотальне одержавлення, націоналізацію землі та майна, ліквідує право приватної власності, а згодом налагодить всеохоплююче управління економікою і забезпечить реалізацію економічних інтересів трудящих [4, с. 194].

Еволюційний перехід до таких парадигм відзначається початком формування поняття "структурної політики" як окремого напрямку державного регулювання та усвідомленням необхідності вироблення підходів до реалізації структурних реформ.

Визначним етапом в історії економічних вчень став перехід до неокласичної парадигми. В рамках даної парадигми порушувалися питання досягнення ринкової рівноваги і була розроблена відповідна теорія, якою визначалося, що ключова роль у збалансуванні ринкових структур належить ринковому механізму, який, опираючись на конкуренцію та вільне ринкове ціноутворення, за думкою неокласиків, мав забезпечити оптимальний розподіл доходів та формування ефективної моделі залучення економічних ресурсів.

Неокласична парадигма дала поштовх до розвитку сучасних підходів щодо організації

державного регулювання структурними зрушеннями, а саме сформувала ідейне підґрунтя для вироблення теорії пасивної структурної політики. Основні положення даної теорії виключають можливість активного втручання державного регулятора у ендогенні процеси економічної системи, відводячи йому функцію арбітра, що полягає у створенні нормативно-правового поля функціонування суб'єктів господарювання та забезпечило б повну свободу конкуренції та безперешкодну роботу ринкових механізмів.

Проблематика збалансування структурних пропорцій цілком покладається на ринок, який, завдяки постійній взаємодії попиту та пропозиції, керуючись змінами норм прибутку у різних галузях дозволяє забезпечити об'єктивну економічну основу виникаючим перетворенням у структурних пропорціях у вигляді переливу капіталів у ті сектори, продукція яких затребувана ринком. Таким чином, відбувається органічний процес структурних змін, що сприяє поступовому усуненню непродуктивних галузей національного господарства та підтримку перспективних напрямків його розвитку, однак така політика загрожує дестабілізацією соціальної сфери та ризиками, пов'язаними з так званими "провалами ринку".

Неокласичний напрямок економічної теорії сьогодні представлений сучасними концепціями неолібералізму, серед яких найбільш поширеною є теорія монетаризму. Згідно з цією теорією формування структури національної економіки здійснюється на основі ринкового механізму, який забезпечує найбільш прогресивну структуру, а її регулювання здійснюється за допомогою грошово-кредитних інструментів [3, с. 89].

У теорії неокласика також піддавалася критиці з боку історичної школи, інституціоналістів, передусім відірваність від реальності і неухвагу до контексту. І ось, очевидність спростувала здавалося б непорушні теоретичні постулати, суспільство розчарувалося в науці і необхідно було "нове слово", яке і сказав Дж.М. Кейнс [6, с. 33].

Поява наступної парадигми напряду пов'язана зі Сполученими Штатами Америки у часи подолання наслідків Великої депресії та післявоєнної відбудови економіки європейських держав. Основою кейнсіанської парадигми стали ідеї американського економіста Дж.М. Кейнса, які мали свого часу революційний характер, зважаючи на ліберальну орієнтованість економічної політики США. Базовим положенням кейнсіанської парадигми було визнання

необхідності здійснення регуляторного впливу держави на ключові структурні пропорції економіки. Кейнсіанці заперечували неокласичну парадигму, а саме твердження щодо цілковитої автономності у питаннях саморегулювання ринкового механізму, наголошуючи на необхідності втручання держави у структуру попиту з метою стимулювання пріоритетних напрямків виробництва та підтримки ділової активності в цілому. Важливим положенням кейнсіанської парадигми у розрізі провадження державної структурної політики є використання інструментів фіскальної політики у частині пошквалення інвестиційної активності держави щодо інтенсифікації інноваційних процесів, а також, стимулювання розбудови інфраструктури та нарощення виробництва. Стимування інфляції досягалося шляхом активного маніпулювання інструментарієм кредитно-грошової політики.

Кейнсіанці заклали теоретичну основу до появи проактивного підходу у формуванні державної політики щодо регулювання структурних трансформацій, що базується на постійному моніторингу, контролі та цільовому спрямуванні змін пропорцій національної економіки. Активна структурна політика передбачає розробку на державному рівні короткострокових та довгострокових планів, у яких надається прогностична оцінка динаміки розвитку окремих структурних пропорцій економіки та здійснюється пріоритизація державної підтримки направлених процесів їх стимуляції. Регуляторний апарат використовує увесь спектр доступних інструментів впливу (як безпосереднього, так і опосередкованого впливу), завдяки яким реалізується вибіркова підтримка окремих галузей, регіонів у напрямку їх забезпечення інвестиційними ресурсами, надання податкових преференцій, регуляції процесів ціноутворення тощо.

Початок 80-тих років минулого століття можна вважати періодом розквіту ідей та науково-методичних підходів щодо питань організації державного регулювання структурними трансформаціями, адже саме у цей час структурна політика виокремилася у самостійний напрям в системі державного регуляторного апарату. Така активність пояснюється, передусім низкою кризових явищ, які були характерні великим економікам того часу і потребували вироблення державницької позиції щодо вирішення актуальних проблем економіки. Саме тому, початкові етапи становлення структурної політики мали яскраво виражений антикризовий характер і мали на меті проваджен-

ня компенсуючих заходів селективного сприяння розвитку окремих галузей, які становили державний пріоритет. Водночас ці процеси супроводжувалися розвитком відповідних регуляторних механізмів структурних перебудов, часто виходячи за межі антикризової орієнтації. Хоча, попри згадані вище процеси, все ще відчувався вплив неокласичної парадигми у політиках багатьох країн, що відзначалося стримуючим характером структурної політики, яка була орієнтована на розбудову інституційного поля та застосування заходів опосередкованого впливу на структурні пропорції окремих ринків з метою мінімізації загроз стихійного характеру їх розвитку.

У процесі подальшого розвитку наукових теорій щодо реформування структурних зрушень було вироблено декілька функціональних підходів до формування такої політики.

Одним із таких підходів, характерних для таких країн, як: Саудівська Аравія, Кувейт, ОАЕ, Венесуела, Лівія, Російська Федерація, який можна класифікувати як експорто-орієнтована ресурсна модель, що відрізняється помітним домінуванням у структурі економіки сировинних галузей, орієнтованих на зовнішнього споживача. Зазначена політика здатна забезпечити високий приріст економічних показників у короткостроковій перспективі, однак функціонуванню економіки, лівова частка доходу якої належить сировинному сектору, загрожує утворення галузевих та соціальних диспропорцій розвитку.

Антагоністичним до попереднього є напрямок структурної диверсифікації, характерний для таких країн Південно-Східної Азії, зокрема, Японії, Тайваню, Південної Кореї і т.п. Цьому напряму характерна активна державна підтримка обробної промисловості та промислового сектору в цілому, виробництво яких орієнтоване на якісне розширення та поглиблення товарного асортименту з метою вироблення конкурентних товарів для глобального ринку.

Окремо варто виділити інноваційний напрямок побудови політики регулювання структурних зрушень, ключовими напрямками якої є активна державна підтримка виробництв товарів з високою доданою вартістю, застосування фіскальних стимулів пошквалення інвестиційно-інноваційних процесів. Відмінною рисою такого напряму є поєднання активних та пасивних підходів до вибору регуляторних інструментів з метою найбільш ефективного забезпечення пріоритетних галузей економіки та пришвидшення процесів дифузії знань зокрема їх

якісної матеріалізації як наслідку інтенсивних процесів стимулювання науково-технічного розвитку. Окрім цього, підтримка інноваційної активності економіки потребує значних фінансових вливань у відповідний сектор та наявності сформованої потужної інституційної інфраструктури, здатної забезпечити нормативно-правові умови генерації інновацій.

Високий рівень інституційного ризику стримує інноваційну активність економічних суб'єктів, перешкоджає і створює рамкові умови для ведення інноваційної діяльності, створення і впровадження інноваційних розробок. Неоднорідність розподілу суб'єктів за співвідношенням показників визначеності інституційного середовища та інноваційної активності свідчить про диференціацію проявів інституціонального ризику в регіонах і неоднозначності його впливу на активність економічних суб'єктів в інноваційній сфері [5, с. 46].

Таким чином, поступовий розвиток інструментів та механізмів державного регулювання структурних зрушень привів до формування сучасної — структуралістської парадигми, у рамках якої здійснюється структурне регулювання економіки більшості розвинутих країн. Головною особливістю структуралістської парадигми є історично обумовлене поєднання різнонаправлених науково-методичних підходів попередніх парадигм з метою досягнення оптимальних пропорцій національного господарства та уникнення можливих структурних криз.

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого дослідження еволюційних процесів розвитку теорій державного регулювання структурних трансформацій в економіці можна зробити наступні висновки. Структурні зрушення та структурна політика впродовж усього періоду історії виступала важливим аспектом державного управління, попри відсутність наукової детермінації даних понять. Ключовими парадигмами як складовими історико-еволюційного процесу розвитку структурного регулювання можна визначити меркантилістську, фізіократичну, класичну, марксистську, неокласичну та кейнсіанську. Домінуючою теорією щодо провадження регуляторних заходів у сфері стимуляції структурних зрушень на сучасному етапі можна вважати структуралістську парадигму. Перспективними напрямками дослідження даної проблематики у майбутньому є аналіз існуючих передумов до парадигмальних зрушень у сучасній теорії структурного регулювання.

Література:

1. Бодров В.Г., Шепетько Р.І. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції. Міжнародна економічна політика. 2014. № 2. С. 78—98.
2. Бородин О.Д. Еволюція теоретичних основ державного регулювання економіки. Международный научный журнал. 2015. № 8. С. 96—100.
3. Прушківська Е.В. Еволюція концепцій структурування національної економіки. Проблеми економіки. 2013. № 2. С. 87—94.
4. Степаненко С.В. Еволюція наукових поглядів і вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку. Теорія та практика державного управління. 2013. № 2. С. 193—200.
5. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон: Ви-во "ПП Вишемирський В.С.", 2014. 210 с.
6. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні та прикладні аспекти: монограф. / Т.Л. Желюк. Тернопіль, ТНЕУ, 2010. 511 с.

References:

1. Bodrov, V.H. And Shepet'ko, R.I. (2014), "Structural policy in the conditions of aggravation of international competition", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 2, 78—98.
 2. Borodin, O.D. (2015), "The evolution of theoretical foundations of state regulation of the economy", *Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal*, vol. 8, pp. 96—100.
 3. Prushkivs'ka, E.V. (2013), "The evolution of concepts of structuring the national economy", *Problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 87—94.
 4. Stepanenko, S.V. (2013), "Evolution of scientific views and choice of concepts of increasing the efficiency of state regulation of economic development processes", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2, pp. 193—200.
 5. Tul'chyns'ka, S.O. (2014), *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsijnoi systemy rehioniv Ukrainy* [Prospects and domains of the development of the intellectual-innovative system of the regions of Ukraine], PP "Vishe-mirsky", Kherson, Ukraine.
 6. Zheliuk, T.L. (2010), *Upravlinnia dovhostrokovym rozvytkom natsional'noi ekonomiky: metodolohichni ta prykladni aspekty* [Management of long-term development of the national economy: methodological and applied aspects: monograph], TNEU, Ternopil', Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 23.09.2019 р.*